

Barokní motivy v poezii Bohuslava Reynka **a Františka Halase**

V 16. století prošla Evropa významnou kulturní a sociální změnou. Renesanční pohled na svět začal postupně slábnout. Myšlení se vrátilo zpět ke středověkým principům podřízenosti člověka Bohu. Na rozdíl od tohoto období, kdy byla pro lidi víra samozřejmou součástí jejich životů, musela v 16. století církev orientovat svůj vliv na lidové vrstvy, zaujmout je, získat, šokovat velkolepostí a zaníceností, aby se katolické vyznání stalo základním podnětem jejich existence. Změnil se způsob života a smýšlení lidí jak o světě, tak o sobě navzájem. Z víry v rozum se stala nedůvěra v něj, náboženské uvolnění bylo potlačeno rekatolizací a pozorování lidí se obrátilo od přírody a okolního světa do lidského nitra.

Toto období dnes nazýváme baroko odvozením z portugalského pérola barroca, tj. perla nepravidelného tvaru. Nový pohled na svět se promítl do všech oblastí umění, kde se objevila monumentálnost, exaltovanost a zanícená víra v Boha. V literatuře došlo k aktualizaci středověkých literárních žánrů jako je legenda, duchovní píseň, traktát nebo reflexivní lyrika a rozvoji lidové slovesnosti - písně, pohádky a pověsti. Literární díla vyjadřovala často fascinaci smrtí, temnotou, záhrobím, ale i strach z neznámého, touhu po dokonalosti a obavy ze selhání před Bohem.

V rámci baroka můžeme nalézt řadu silných motivů. Důležitá je dynamika, snaha vyjádřit v umění pohyb, což lze velmi dobře poznat například v barokním sochařství - renesanční sochy mají zpravidla statickou pózu, barokní jsou však v pohybu daném postavením končetin a často doprovázeném rozevlátými vlasy a oděvem. Dalším motivem podstatným pro baroko je monumentálnost, snaha ohromit pozorovatele. Člověk sám má v tomto období malý význam, ztratil se renesanční optimismus v neomezené možnosti jednotlivce. Tehdejší umělci se domnívají, že je rozum zklamal, obracejí se proto na víru a cit. Objevuje se téma smrti, marnosti, ale i rozkladu a hniloby, uvědomění pomíjivosti lidské existence. Upřímnost nahradil motiv masky. Postavy pociťují vnitřní napětí a obracejí se k Bohu. Častými motivy jsou dosažení nebe nebo pekla a biblická témata, která jsou zaměřena výchovně, měla upozorňovat lidi na hrozící hříchy a udržovat tím jejich poslušnost. S obrácením na sebe sama také přibýly motivy těla a tělesnosti.

Uvedené motivy můžeme nalézt v dílech tehdejších autorů, jako například u Itala Torquata Tassa v jeho nábožensko - hrdinské epopeji Osvobozený Jeruzalém, španělského autora Calderóna de la Barca ve hře Život je sen, u Angličana Johna Miltona v eposu Ztracený ráj a německého spisovatele von Grimmelshausena v románu Dobrodružný Simplicius Simplicissimus. K českým představitelům patřili Bohuslav Balbín, Bedřich Bridel a Jan Amos Komenský, který je autorem spisu

Labyrint světa a Ráj srdce, v jehož závěru je vysloven jeden ze základních barokních motivů - myšlenka, že smyslem života je obrácení se k Bohu.

Pohled na baroko a jeho význam se v následujících historických obdobích vyvíjel. Poměrně dlouhou dobu bylo hodnoceno jako doba temna - období národní tragédie po bitvě na Bílé hoře, k čemuž přispělo dílo Aloise Jiráska. Na začátku minulého století byl postoj k tomuto období rehabilitován. Zásahu v teoretické rovině na tom mají literární kritik F. X. Šalda (O literárním baroku cizím i domácím), historik Zdeněk Kalista, autor odborné publikace *Tvář baroka*, a Josef Vašica, který se věnoval tomuto období v knize *České literární baroko*. Současné hodnocení baroka se už zcela vymanilo z negativních postojů, uznává, že v tomto období vznikly výjimečně hodnotné památky, z nichž může čerpat i literatura současná.

Oživení zájmu o studium baroka se u nás konkrétně objevilo ve 30. a 40. letech 20. století. Došlo k hlubšímu porozumění této epochy literatury a především poezie soustředila svou pozornost na barokní myšlenky a složitou a barvitou metaforiku. Vzniká spirituální a meditativní lyrika, která přejímá řadu barokních motivů. Byli jí ovlivněni František Halas, Vladimír Holan, Jakub Deml, Jan Zahradníček, Bohuslav Reynek, ale i další čeští autoři.

V poezii Bohuslava Reynka a Františka Halase najdeme využití podobných motivů, ale každý z autorů do nich promítá svůj osobní pohled. Svou roli tam jistě hraje i to, že básníci pocházeli z jiného prostředí a jejich životy plynuly zcela odlišnými směry.

Bohuslav Reynek se narodil 31. května roku 1892 v malé vesnici na Vysočině jako syn movitého zemědělce. V začátcích tvorby byl ovlivněn expresionismem, ale tyto prvky se z jeho díla postupně vytrácely. V roce 1944 byl rodině znárodněn jejich statek a Reynek na něm musel pracovat jako dělník. První roky se zcela uzavřel do sebe a ani neopouštěl dům. Žil velmi prostým způsobem života obklopený rodným prostředím, svými blízkými a kočkami. Věnoval se psaní, překladům a tvorbě grafických listů. Poslední sbírku dokončil v období normalizace a její sazba byla zrušena. Zemřel na statku v rodném Petrkově v roce 1971.

František Halas pocházel ze zcela jiných poměrů. Narodil se 3. října roku 1901 v Brně jako syn textilních dělníků. Po ukončení základní školy se vyučil knihkupcem. V mládí patřil ke komunistické mládeži, která na něj měla značný vliv. Později pracoval pro komunistický tisk. Za druhé světové války přispíval do tehdy ilegálního Rudého práva. Byl členem revolučního výboru spisovatelů a aktivním komunistou. Novým režimem byl však později zklamán. Zemřel v Praze v roce 1949.

Reynkovo básnické vyjadřování prošlo vývojem. V prvních sbírkách pátrá po něčem, co by pro něj představovalo oporu a jistotu **„Ó vím, že zhynouti mi nedáš ani žízní, ani hlady, ani nudou, že až přijde čas můj, zahradu mi vykážeš, bych o ní pracoval.”** (sbírka *Žízně*, báseň *Modlitba*). Trpí vnitřním nepokojem, hledá místo v životě a harmonii, která by mu poskytla klid a úlevu od vnitřního napětí. Stejně jako literatura baroka ji nalézá ve víře v Boha **„Bože, vezmi hrozen srdce mého, vyraz bolesti trn trnem lásky.”** (sbírka *Smutek země*, báseň *Tři písně o*

srdci) a v obrazu ráje, který pro něj představuje příroda, v souladu s níž je možné žít spokojeně. Ve svých básních akcentuje křesťanskou spiritualitu a lásku ke všem božím tvorům. Má soucit se vším, co žije a trpí. Chce darovat vše, co má, i své srdce, ale domnívá se, že dar není přijímán: „ **srdce najdeš: černý oharek, jenž obalen jest chrchly těch, pro které žhnulo.**” (sbírka Smutek země, báseň Tři písně o srdci). Svět je podle něj plný nepochopení a hněvu, chtěl by se dostat do harmonické dimenze. „ **Pane, ještě dnes bych s tebou chtěl být v Ráji**” (sbírka Smutek země, báseň Pane, ještě dnes...) Obraz světa má v Reynkově tvorbě katastrofickou podobu, je to „ **rozhlehlý rybník Belzebubův, plný kozlů koupaných ohavně k obětem hodům**” (sbírka Had na sněhu, báseň Kraj úzkosti). Všechno se rozpadá a hnije jako důkaz pomíjivosti lidského času a krásy, nad kterými neúprosně vítězí smrt. Rozklad a zánik vnímá básník jako zasloužený trest (biblická potopa): „ **žraloci dávili tonoucí a ohlodávali mrtvé, kytové s burácením bili do hlubokých vln a vystřikovali je v podobě palem, bílých jako mléko od kořene do vrcholu a blesky protkaných.**” (sbírka Had na sněhu, báseň Poznámka o Potopě) a volá po očistě.

V dalším tvůrčím období se jeho pojetí smrti mění, začíná ji vidět jako vykupitelku z nelehkého žití: „ **smrti vábení, stín hada, divoký div života.**” (sbírka Pieta, báseň V ořeší). Tématy básní jsou často reakce na biblické příběhy „ **Až naposled Pán zatvrzelé napomene a na kající krev svou vylije, zaduní země v hrůze bezejmenné, jha hrobů shodí ze šije.**” (sbírka Podzimní motýli, báseň Poslední soud) a probíhající události křesťanského roku.

Pohled na Boha se od barokního náhledu u Reynka liší. Vidí ho prostě a všedně, jako průvodce člověka, přibližuje ho čtenářům jako jim rovného. Jeho obraz Boha ztrácí barokní velkolepost.

U Františka Halase najdeme motivy společné s barokními v jeho sbírkách z počátečního tvůrčího období. Nejčastější je smrt. Vidí ji jako moc, která je spravedlivá ke všem, je nevyhnutelným ukončením života, ukrývá tajemství a dává naději k něčemu věčnému: „ **V kamení hlíně zasuto je žití naše“**, „ **V dutině noci nepovšimnut leží roh hojnosti smrt jej vysypává**”, (sbírka Kohout plaší smrt, báseň Smrt). Z některých básní zaznívá tušení blízkosti smrti: „ **Nač Proč Ropucha na prameni zab a shod' bez truchlení Neumírat smrtí životem umřít za smrt i rak se stydí hled' všeho užít**” (sbírka Sépie, báseň Moudrost). Smrt je ale také vykoupením ze žalu a lítosti a zároveň novým začátkem, novou nadějí – v konci jednoho života je totiž skryt začátek života jiného. Halas vytvořil nový pohled na život - z perspektivy jeho konce: „ **S pláčem narozený s pláčem nevracej se do kraje stínů smrti provázen...**” (sbírka Tvář, báseň Obolos). V básních se často opakují motivy smutku, hada, anděla a spánku. Had zde vystupuje jako biblický symbol pokušení a svodu, anděl pak jako ochránce „ **a zdálky anděl strážný zkormoucen haleká**” (sbírka Sépie, báseň Krev dětství) , spánek zase představuje zklidnění.

Silnou inspirací pro oba zmíněné básníky byl motiv smrti. Každý z nich ale ke smrti přistupuje jinak. Na jedné straně je křesťanský Reynek, který věří, že smrt

neznamená konec, že jej přivede k Bohu. Svým způsobem na ni nahlíží jako na vysvobození nebo útěchu:

Balada, sbírka Vlídne vidiny

Podivný host na dlani mi přistál:

zda to holubice,nebo krystal?

Zda to sněžný křemen,nebo skřivan

na ruce mi leží,jsem skrýván?

Hebká sova rozžhavených zraků,

omámení lijící květ máku?

Ne,však plod to z Hadova je Dřeva.

Dala jej v dlaň matka smutná Eva,

křížem žehnaný plod smrti mojí:

tvrdý jest a Satan se ho bojí.

Reynek věří, že potom, co zemře, půjde do nebes, a že Bůh ho svou čistotou ochrání před ďáblem.

Smrt v jeho díle je také úzce spjata s křesťanskou tematikou, v básni Ozářený kámen ze sbírky Smutek země spojuje stesk matky, již zemřelo dítě, s bolestí Marie, již zemřel Ježíš: „***jak nad zemřelým dítkem matka slzíc sklání se a že přec v něm zloby není říci lze snad na útěchu jako nad Synem svým Matka který třetího dne vzkříšen vstane Světlu...***”.

Halas má na smrt jiný pohled. Nemá pro něj spirituální rozměr, vidí ji jako jakýsi předěl v životě člověka spojený s tajemstvím nebo očekáváním něčeho nového. Nikdo neví, co bude následovat dál, ale smrt s jistotou reprezentuje klid a samotu: „***Tak sami jako klobouk v šatně chryzantéma se choulí na hrobě tolik podobna Sulamitce nezahřeje už kosti promrzlé***” (Asrael, sbírka Sépie).

Je možné, že Halasova potřeba vyjadřovat se ke smrti souvisí s tím, že mu matka zemřela, když mu bylo jen osm let. Obrací se k ní v básni Mazurské bažiny zařazené ve sbírce Sépie:

Mazurské bažiny podivných žab

Istivá melodie smrti

bahnem se zalykat

a zpívat příšerný zpěv lásky

Maminko

Maminko

Oba autoři se věnují ve svých básních také motivům tělesnosti a ženskosti, ale jejich pohled je jiný. Halas se věnuje ženám jako celku a opěvuje ženské křivky a jejich krásu:

Rozmar (sbírka Tvář)

***Tvé dlouhé boky zpívající k zemi
země tu píseň lehce odráží
pták zazpívá ji mezi haluzemi
Tvé ruce zvědavé se vzhůru natahují
s chvěním Evy nežli poznala
a větve stromu poznání tě zastiňují
Tvé hravé tělo slyším jeho smích
když jednou rozkvetly po tobě fialky
po stiscích mých***

Reynek se výhradně věnuje biblické Evě. Hada, který k ní patří, využívá jako stylizaci sexuality. Eva je hybatelem dědičného hříchu, jímž se člověk zpronevěřil prvotní rajske nevinosti. Reynek nevidí ovšem ženu jako ideální bytost, ženství v postavě Evy není uchráněno před svody satana. Někdy se jeví jako symbol hříchu, jindy je dvojnásobná, úskočná nebo i hrozivá: „**Oči jsou temné a tvrdé, a bylo by slastí vyloupati je, nabíti a prostřeliti jimi srdce: jí a sobě. Vím dobře o tvém srdci: bílý svlačec kraje na tvé košili je zrází, ovíjeje lahodně úly tvých prsou. Rujné a těžké medem lásky. Ale tvé oči jsou semena šílenství a opojná a hutná jádra hříchu.**” (báseň Setkání, sbírka Had na sněhu).

Stejně jako v barokních básních se u Halase a Reynka objevují kromě kultu smrti, tělesnosti, orientace na vnitřní zážitky, zachycení lidské bolesti a utrpení i motivy střetávání protikladů - dobra a zla, víry a pochybování, duše a těla. Každý z autorů na ně nahlíží svým osobitým pohledem, který je ovlivněn jeho jedinečností, stupněm společenského pokroku a individuálními podmínkami života.